

YASA DIŞI GÖÇ, İNSAN KAÇAKÇILIĞI VE İNSAN TİCARETİ İLE MÜCADELE VE TÜRKİYE

Combating Illegal Migration, Human Smuggling and Human Trafficking in Turkey

Bülent ÇİÇEKLİ*

Özet

Mevcut çalışma, yasa dışı göç, insan kaçakçılığı ve insan ticareti ile mücadele ederken göz önünde bulundurulması gereken yaklaşımlar ile Türkiye’de son yıllarda bu konuda alınan yasal ve idari önlemleri inceleme konusu yapılmaktadır.

Bu amaçla ilk olarak uluslararası göçün sebepleri ile yasa dışı göçün oluşumunu açıklayan model ve yaklaşımlar irdelenmektedir. Çalışmada ayrıca bölgesel göç politikalarının oluşumu ile Türkiye’nin uluslararası göç tecrübeleri arasındaki etkileşim üzerinde durulmaktadır. Yasadışı göçle mücadele alınacak önlemlerde, yasa dışı göçmenler ile uluslararası hukukun koruması altında bulunan sığınmacılar veya mülteciler arasındaki ilişki ve farklılığın göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Çalışmada son olarak Türkiye’de yasa dışı göç, insan kaçakçılığı ve insan ticareti ile mücadele çerçevesinde, gerek yasal ve kurumsal bazda yapılan değişiklikler ve alınan önlemler, gerekse eylemsel olarak kanun uygulayıcı makamların ortaya koyduğu çabalar incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Sığınma, Yasa Dışı Göç, İnsan Kaçakçılığı, İnsan Ticareti, İdari ve Yasal Önlemler.

Abstract

The present study discusses the approaches that should be taken into account when combatting illegal migration, human smuggling and human trafficking as well as the legal and institutional measures taken concerning the issue in Turkey in recent years.

The study first considers some of the models and approaches explaining the reasons for international migration and the formation of the migration process. The study further deals with the interaction between the formation of regional migration policies and the international migration experiences of Turkey. While taking measures to combat illegal migration, due account must be given to the relationship and difference between mere illegal migrants and refugees or asylum seekers falling under the protection of international law.

The study finally provides an overview of the legal and institutional changes and measures in addition to the actual efforts of law enforcement officials in

* Doç. Dr., Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Fakültesi.
PBD, 7 (1) 2005, ss. 43-57.

order to combat illegal migration, human smuggling and human trafficking in Turkey.

Key Words: Migration, Asylum, Illegal Migration, Human Smuggling, Human Trafficking, Institutional and Legal Measures.

Giriş

Yasa dışı göç, insan kaçakçılığı ve insan ticareti konuları, hem ulusal hem de bölgesel ve uluslararası platformlarda, gerek ülke güvenliğini gerek insan güvenliğini tehdit eden sorunlar olarak dünya gündeminde önemli bir yer işgal etmektedir. Türkiye de dünya üzerinde bulunduğu konum itibarıyla bu sorunların en bariz şekilde yaşandığı ve hissedildiği ülkelerden biridir. Ülkelerin bu evrensel sorunlarla mücadelede verdikleri önem bazı zamanlarda uluslararası ilişkilerin ve uluslararası politikanın da malzeme konusu olmaktadır. Hem bazı Avrupa ülkeleri hem de ABD tarafından Türkiye'nin bu sorunlarla mücadele etmede yeterince duyarlı olmadığı yönünde eleştiriler yapılmıştır.

Mevcut çalışmanın bu eleştirilere cevap vermek gibi temel bir amacı veya kaygısı bulunmamaktadır. Bu çalışma, yasa dışı göç, insan kaçakçılığı ve insan ticareti ile mücadelede göz önünde bulundurulması gereken yaklaşımlar ile Türkiye'de son yıllarda bu sorunlarla mücadele noktasında alınan yasal ve idari önlemler inceleme konusu yapılmaktadır.

Çalışmada ilk olarak uluslararası göçün sebeplerini ve yasa dışı göçün oluşumunu açıklamaya çalışan model ve yaklaşımlar irdelenmektedir. Böylece, yasa dışı göçle mücadelede alınacak önlemlerin uluslararası göç olgusunun dinamiklerini dikkate alan bir çerçeve içerisine oturtulması sağlanmış olacaktır.

Ayrıca, bölgesel göç politikalarının oluşumu ile Türkiye'nin uluslararası göç tecrübeleri arasındaki etkileşim üzerinde durulacaktır. Böylece, göç baskısına maruz kalan Türkiye'nin bir taraftan buna yönelik politikalar geliştirirken, diğer taraftan kendi ulusal göç politikalarını bölgesel ve uluslararası göç politikaları ile uyuşturma veya uyumlaştırma çabalarına dikkat çekilmektedir.

Yasadışı göçle mücadelede alınacak önlemlerde, yasa dışı göçmenler ile uluslararası hukukun koruması altında bulunan sığınmacılar veya mülteciler arasındaki ilişkinin ve bu göçmen kategorileri arasındaki farklılığın göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu nedenle, sınırlardan düzensiz veya kaçak bir şekilde ülkeye girmiş veya daha sonra yasa dışı konuma düşmüş bulunan yabancıların sığınma ve iltica taleplerini dikkate alacak yasal ve kurumsal yapının oluşturulması ve etkin bir şekilde uygulanması gerekmektedir.

Çalışmanın son bölümünde Türkiye'de genelde yasa dışı göçle, özelden ise insan kaçakçılığı ve insan ticareti ile mücadele konusunda son yıllarda alınan önlemler irdelenmektedir. Bu amaçla, gerek yasal ve kurumsal bazda yapılan değişiklikler ve alınan önlemler, gerekse eylemsel olarak kanun uygulayıcı makamların ortaya koyduğu çabalar incelenmektedir.

1. Uluslararası Göç Dinamikleri ve Yasa Dışı Göç

İnsanlar niçin göç ederler? Bu sorunun kapsamlı ve ayrıntılı bir cevabını burada incelemeye lüzum ve imkan olmamakla birlikte, bu konuda literatürde geliştirilen bazı model ve yaklaşımları kısaca açıklamamız yerinde olacaktır.¹ Göçün oluşumunu izah etmeye çalışan “çeken-iten faktörler” yaklaşımına göre (Çiçekli, 1998:23-36), göçe kaynaklık teşkil eden bölge ve ülkelerdeki işsizlik, fakirlik, geri kalmışlık gibi sosyal, ekonomik, politik vs. koşullar, göçün oluşumunu teşvik edici unsurlar olarak rol oynamaktadır. Diğer taraftan, nüfus hareketlerine ve göçe hedef oluşturan ülke ve bölgelerdeki yüksek gelir düzeyi, iş imkanları, refah seviyesi gibi faktörler nüfus hareketlerini çeken bir etkiye sahip olmaktadır.

“Merkez-çevre” modeline göre ise (Amin, 1974; Schiller, 1976; Abadan-Unat, 1976), ekonomik gelişme, zenginlik ve refah bir takım merkezi bölge ve ülkelerde yoğunlaşmaya başlar ve bir çekim ve cazibe noktasına dönüşürler. Çevre olarak nitelenebilecek ülke ve bölgelerde yaşayan insanlar ise oranın görece kötü ekonomik ve sosyal koşullarından dolayı merkezin cazibesine kapılarak buralara akın etmeye çalışırlar.² “Merkez-çevre modelini” veya “çeken-iten faktörler” yaklaşımını, köyden kente göçten, uluslararası göçe kadar her ölçekte meydana gelen göçü izahta kullanmak mümkündür. Ayrıca, bu model ve yaklaşımların ortaya koyduğu dinamiklerin düzensiz veya yasa dışı göçü irdelemek açısından da uygulanma kabiliyetine sahip olduğu vurgulanmalıdır.

Bu aşamada, uluslararası göçün oluşum ve gelişim sürecinde etkili olan aktörlerin kimler olduğuna daha yakından bakmakta büyük fayda vardır. Uluslararası göçün en temel aktörü şüphesiz göçmenlerin bizzat kendileridir. Göçmenler daha iyi bir gelir, iş, refah düzeyi, daha iyi eğitim olanakları ve sosyal imkanlar gibi çok farklı motivasyonlarla göç etmeye teşebbüs edebilirler.³ Çeken-iten faktörlerin etkileşimi altında kaynak ülkelerde bulunan müstakbel göçmenleri harekete geçiren kişisel motivasyonlar, uluslararası göçü tetikleyen önemli bir unsur olarak yer almaktadır. Düzensiz veya yasa dışı göçün oluşumunda da bu tür kişisel motivasyonlar etkili olmakta ve göçmenleri başka bir ülkenin sınırlarından içeri yasa dışı yollarla girmeye teşvik etmektedir.

Devlet politikaları uluslararası göçü başlatan, yönlendiren veya duruma göre kısıtlayan önemli bir enstrümandır. Devlet politikaları hem kaynak (gönderen) ülke, hem de hedef (kabul eden) ülke düzeyinde uluslararası göçün oluşumuna ve gelişimine etkili olan önemli araçlardır. 1950’li ve 1960’lı yıllarda Batı Avrupa devletleri ile Güney Avrupa ve Kuzey Afrika devletleri arasında imzalanan ikili işgücü mübadele anlaşmaları bunun en somut örneğini teşkil eder. Pek çok Batı Avrupa ülkesi ile Türkiye arasında da işgücü mübadele anlaşmaları

¹ Uluslararası göçün oluşumunu Batı Avrupa’ya göç olgusu açısından irdeleyen çalışmalar için örnek olarak bkz. Aker (1972), Castles and Kosack (1973), Miller and Çetin (1974), Krane (ed) (1975), Böhring (1984), Straubhaar (1986), OECD (1987).

² Batı Avrupa’ya yönelik Türk göçünü bu model çerçevesinde açıklayan bir çalışma için bkz. Hejke (1987).

³ Farklı ülkelerden kaynaklanan göçmen gruplarının kişisel motivasyonlarının çeken-iten faktörlerle birlikte uluslararası göç sürecine etkisi konusunda bkz. Miller and Çetin (1975: 127), Neuloh (1976: 65-66), Ballard (ed) (1994:11), Shaw (1994).

imzalanmıştır.⁴ Türk devletinin hazırladığı “Beş Yıllık Kalkınma Planlarında” uzun yıllar yurt dışındaki Türk göçmenlerin gönderdikleri dövizlere yurt içi ödemeler dengesinde önemli yer ayrılmış ve işgücü ihracı resmi politika olarak desteklenmiştir (Paine, 1974:36; Körner, 1987:69).

Bunlara ilave olarak, işverenlerin ve özel sektör kuruluşlarının da uluslararası göç sürecinde önemli bir role sahip olduğu görülmektedir.⁵ Özellikle, işgücü anlaşmalarının imzalanması ve uygulanması süreçlerinde işverenlerin aktif bir rol aldığı görülmektedir. Hatta, göçü önlemenin gerekliliği yönündeki resmi politika açıklamalarına rağmen, işverenlerin bu politikaların tersine kendi önceliklerini ve ucuz işgücü gereksinimlerini dikkate alarak hareket ettikleri sıkça görülmektedir.

Zamanla göç kabul eden devletler çeşitli sebeplerden uluslararası göçü durdurmaya ve hali hazırda ülkelerinde bulunan göçmen nüfusları stabilize etmeye çalışmışlardır. Buna rağmen, işçi olarak hedef ülkelere gidemeyen kişiler, turist vizeleriyle veya başka kategoriler altında göç etmeye çalışmışlardır. İşçi göçünün durdurulmasıyla birlikte aile birleşimleri ve daha sonra da aile oluşumları artan oranda gözlenmeye başlanmıştır.⁶ Böylece, kaynak ülkede çalışmakta ve ikamet etmekte olan göçmen işçiler bir süre sonra kaynak ülkede bıraktıkları aile fertlerini yanlarına getirmeye veya buralarda yaşayan kişilerle evlilikler yapmak suretiyle bunları yanlarına getirmeyi tercih etmişlerdir.

Kaynak ülkesinde kontrol, katı vize politikaları gibi çeşitli önlemlerle göç kontrol mekanizmalarının geliştirilmesi bir ölçüde etkili olsa bile, hedef ülkelerin hala “çekici” konumda olmaları ve özel sektör ile kayıt dışı (informal) ekonomilerin her zaman için var olan talepleri, bu defa da, yasa dışı göçmen sorununu tetiklemiştir. Görüleceği üzere, hem yasal hem de yasal olmayan (düzensiz) göçte, çeken-iten faktörler, kişisel motivasyonlar gibi benzer göç dinamikleri ve özellikle işgücü piyasası koşulları ve informal ekonomi dinamikleri etkili olmaya devam etmektedir.

Aslında, uluslararası göçü tamamen durdurmanın veya önlemenin mümkün olmayacağını, bunun yerine uluslararası göçü düzenleme ve kontrol altına almaya çalışmanın daha uygun bir yaklaşım olacağını kabul etmek gerekir (Reports to the Government, 1990:57). Devletler başlıca göç yollarını tıkasalar ve göçü engellemeye çalışsalar bile, göç etme arzusunda olan kişiler farklı yol ve kategorileri kullanarak göç etmenin yollarını arayacaklardır. Devlet politikası

olarak göçmen işçi alımını durdursanız, insanlar aile birleşmeleri veya yeni evlilikler yapmak suretiyle gelmeye çalışacaklar, bu konudaki kuralları katılaştırsanız sığınmacı ve mülteci olarak gelmek isteyeceklerdir. Ayrıca,

⁴ Türkiye'nin işgücü mübadele anlaşması imzaladığı Batı Avrupa ülkeleri arasında Almanya (1961), Avusturya, Hollanda, Belçika (1964), Fransa (1965) ve İsveç (1967) yer almaktadır.

⁵ İşverenlerin ve özel sektör kuruluşlarının uluslararası göç sürecindeki rolü ve yeri ile alternatif politikalar üretme yerine neden işçi göçünü teşvik ettikleri konusunda bkz. Paine (1974: 9-11), Böhring (1984: 68-70), Stahl (ed) (1988, 14).

⁶ Bu gelişim kaçınılmaz bir şekilde pek çok uluslararası göç deneyiminde karşılaşılan evrensel bir dinamiktir. Bu sürece işaret eden çalışmalar için örnek olarak bkz. Sopemi-Netherlands 1991, Castles and Kosack (1985: 490); Çiçekli (1998: 14-17).

göçmenler yasa dışı yollardan da bir şekilde hedef ülkelere girmeye çalışacaklar veya yasal olarak giriş yapmış olanlar kendi izlerini kaybettirerek yasa dışı bir hale gelebileceklerdir.

Aslında, bir açıdan göçmenleri yasa dışı göçe teşvik eden en önemli sebep, göçmenlerin düzenli (yasal) göç kanallarından istedikleri ülkeye gidememeleri ve ülkeye giriş koşullarının gitgide katılaştırılmasıdır. Bu paradoksal durum, yasa dışı göçmenlerin, sınırları aşmak için, göçmen kaçakçılara başvurmalarına ve insan tacirlerinin eline düşmesine sebep olmaktadır. Bu sebepten, kendiliğinden (spontone) meydana gelen yasa dışı göç olaylarından ziyade, esas kaygı uyandıran gelişme, yasa dışı göçün kriminalize olmasıdır. Yani yasa dışı göçün organize göçmen kaçakçıları tarafından menfaat karşılığında ve çoğu zaman da insan ticareti amacıyla gerçekleştirilmiş olması, politika belirleyiciler açısından kaygı uyandıran bir sorun olarak görülmektedir. Bu nedenle, yasa dışı göçle mücadele başlığı altında alınan yasal ve idarî önlemler daha ziyade göçmen kaçakçılığı ve insan ticareti üzerinde yoğunlaşmaktadır.

2. Bölgesel Göç Kontrol Politikaları ve Türkiye'nin Konumu

Uluslararası göç akımları açısından Türkiye uzun yıllar bir menşei yani göçe kaynaklık eden ülke konumuna sahip olmuş ve bugün hala bu konumunu sürdürmektedir. Bununla birlikte, uluslararası göç açısından, Türkiye artık hem göç kabul eden, yani hedef ülke, hem de transit bir ülke konumuna da gelmiş bulunmaktadır.⁷

Türkiye'ye yönelik bu göç baskısının arkasında yatan bazı temel faktörlerin olduğu söylenebilir (İçduygu, 1996:139-140). Birincisi; komşu ülkelerdeki politik karmaşalık, çarpışmalar vb. faktörler, göçmenleri daha iyi yaşam koşulları, güvenlik ve baskıdan korunma amaçlarına ulaşma doğrultusunda bulundukları ülkeden çıkmaya zorlamıştır. İkinci olarak, Türkiye'nin Doğu ile Batı ve Kuzey ile Güney arasındaki coğrafi konumu ve bulunduğu bölgedeki göç dinamikleri ülkeyi batı ve kuzey ülkelerine ulaşmak isteyen pek çok göçmen için bir transit bölge haline getirmiştir.

Avrupa Birliği'ne üye devletler kendi üzerlerinde hissettikleri göç baskısını azaltmak için kuşak ülkeleri üzerinden gelecek kontrolsüz göç hareketlerini asgariye indirmek üzere bu ülkelerin göç kontrol sistemleri kurmalarını veya mevcut göç kontrol sistemlerini geliştirmelerini telkin ve teşvik etmektedirler (Çiçekli, 2003). Transit konuma sahip olan Türkiye gibi kuşak ülkelerin maruz kaldığı göç baskısı ne kadar az olur ise veya kontrolsüz bu göç hareketleri ne kadar sıkı bir şekilde bu kuşak ülkelerde kontrol altına alınabilirse, bu durum AB göç kontrol sistemleri için de o derece arzu edilen bir sonuç olacaktır.

Avrupa Birliği 1990'lı yıllarda AB genişleme sürecine paralel olarak Doğu ve Orta Avrupa ülkeleri ile ortaklık anlaşmaları imza ederken sistematik bir

⁷ Türkiye'nin hem transit hem de hedef ülke konumuna dikkat çeken bir çalışma için bkz. International Organisation for Migration (IOM) (1996). Türkiye'nin yaşadığı yasa dışı göç deneyimi ile ilgili istatistiksel veriler için bkz. Emniyet Genel Müdürlüğü (2001).

şekilde bu ülkelerin kendi göç kontrol sistemlerini oluşturmalarını bir üyelik ön şartı olarak koşmuşlardı. Böylece, AB üyesi devletlere yönelik göç baskılarını bir ölçüde iteleyerek çevresindeki kuşak ülkelere bu konuda sorumluluk yüklemişlerdi.

Söz konusu bu tampon bölgeler veya kuşak ülkeler oluşturma politikası veya diğer bir ifadeyle “*göç baskısını öteleme*” politikası, günümüzde artık bir AB politikasına dönüşmüş bulunmakta ve hem üyelik müzakereleri sırasında hem de AB’nin dış politika enstrümanlarında oldukça önemli bir yere sahip bulunmaktadır. Bu politikanın bir aracı olarak Güneydoğu Avrupa İstikrar Paketi veya MEDA ülkeleri çerçevesinde göç ve sığınma sistemlerinin geliştirilmesi konusunda yürütülen çalışmalar örnek olarak verilebilir (Çiçekli, 2003).

Türkiye’nin de bulunduğu bölge ülkeleri, uluslararası göç açısından hem menşei, hem transit, hem de hedef ülke konumuna sahip olduklarından karmaşık ve kompleks göç senaryolarıyla uğraşmak zorundadırlar. Bölge ülkeleri arasında hem kurumsal farklılıklar hem de farklı göç tecrübeleri mevcut olmakla birlikte, bu ülkelerinin ortak yönü hem transit sığınmacı hem de ekonomik göçmen akımlarına konu olmalarıdır, ki bu akımlar bir çok durumda karışmış olarak birlikte mevcut bulunmaktadır (IOM, 2003:58).

İnsan kaçakçılığı ve insan ticareti fenomenlerinin insan güvenliği ile birlikte ulusal güvenlik (devlet güvenliği) ve sınır kontrolleri üzerinde ciddi yansımaları vardır. İnsan kaçakçılığı ve insan ticareti arttıkça, göçmenlerin sömürülme riski artmakta ve bu manada insan güvenliği tehlikeye girmektedir. Diğer taraftan, göç kontrollerinin artmasına ve katılaşmasına paralel olarak, pek çok kişinin insan kaçakçılarına paralar ödemek suretiyle, yasa dışı yollardan sınırları aşmaya çalıştığı görülmektedir. Bu süreç içerisinde, pek çok insanın hayatlarını risk ettiği ve kaybettiği kamu oyunun malûmudur.

Yukarıda vurgulandığı gibi, önceleri spontone özellik gösteren yasa dışı göçün, göç kontrollerini sıkılaştırmasına paralel olarak, zamanla, insan kaçakçılığı ve ticareti bağlamında, sınır aşan organize suç örgütlerinin ilgi ve faaliyet alanına girdiği görülmüştür. Bu fenomen, kaynak, transit ya da hedef ülke olmak üzere bütün ülkeleri ilgilendiren global bir sorundur. Son yıllarda, uluslararası göç trendlerinde meydana gelen değişimler göstermektedir ki, aslında Avrupa ülkelerine yönelen göç akımlarının önemli bir kısmı Türkiye gibi kuşak ülkelerini ilk olarak hedef almaktadır.

Sınır aşan boyutları itibariyle, insan kaçakçılığı ve ticareti ile mücadelenin sadece ulusal makamlar ve mekanizmalar aracılığıyla yürütülmesinin etkin bir sonuç doğurmayacağını ve uluslararası ve bölgesel bazda bu sorunlarla mücadele etmenin önemli olduğunu kabul etmek gerekir. İnsan kaçakçılığı ve ticaretini önlemeye yönelik yaklaşımın hem ulusal, hem de bölgesel ve uluslararası seviyede oluşturulması konusunda uluslararası toplumda genel bir kanı mevcuttur.

Bu ortak yaklaşım, insan kaçakçılığı ve ticaretinin bir göç ve suç boyutunu taşıdığını göz önünde tutmak zorundadır. Bu bağlamda, geniş bir göç ve sınır yönetimi anlayışının benimsenmesi, insan kaçakçılığı ve ticareti ile mücadelede önemli bir rol oynayacaktır. İnsan kaçakçılığı ve ticareti ile

mücadelede hem uluslararası göçe ilişkin dinamikler, hem de suçla mücadeleye ilişkin hususların göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

3. Yasadışı Göçün Sığınma ve İltica ile İlişkisi

Yasa dışı (düzensiz) göçün artan bir şekilde sığınma süreci ile ilişkili ve iç içe geçmiş bir durum sergilediği yukarıda ifade edilmişti. İnsan kaçakçılığı ve ticareti ile mücadele edilirken, mülteci, sığınmacı ve diğer savunmasız kişilere koruma sağlayan uluslararası yükümlülükler tam saygı gösterilmesi gerekmektedir. Ancak, bazı durumlarda siyasi sığınma hakkının suiistimal edilmesi ve bir paravan olarak kullanılması neticesinde, aslında ekonomik sebeplerle hareket etmelerine rağmen, ekonomik motivasyonlu göçmenlerin de yakalandıkları zaman sığınma talep ettikleri görülmektedir. Ayrıca, çoğu zaman kaçak göçmenler ile sığınmacıların insan kaçakçısı ve tacirlerinin yardımıyla yasa dışı yollardan birlikte geldikleri görülmektedir.

Sığınmacı akımları ile düzensiz (yasa dışı) göç akımları, uygulamada, çoğu zaman birbirinin içine geçmiş ve ayırt edilemez bir konumda olduklarından, her ikisine yönelik politikaların birlikte oluşturulması gerekir (IOM, 2003:59). Bu kapsamda, yasa dışı (düzensiz) konumda yakalanan göçmenlerin yasa dışı göçmen mi, yoksa gerçek bir sığınmacı mı olduğunun tespiti ve ilgili prosedür ve kurumsal yapının bu yönde oluşturulması ve geliştirilmesi gerekir.

Bu bağlamda, 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi⁸ ve 1967 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Protokol⁹ ile bu alanda uluslararası mülteci (sığınma) hukukunda meydan gelen gelişmelerin dikkate alınması gerekir. Daha önemli olarak, geri gönderilmeme (non-refoulement) hakkının iltica veya sığınma talebinde bulunanlar açısından mutlak bir uluslararası hukuk kuralı haline dönüştüğü vurgulanmalıdır. Bu manada, bir “sığınma hakkı”nın varlığından söz etmek mümkün olmamakla birlikte, “sığınma hakkını talep etme hakkı”nın var olduğu ve bunun “geri gönderilmeme” prensibiyle desteklendiği çok net bir şekilde görülmektedir (Harvey, 2000:44-52).

1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi’ne göre (m. 32/1), taraf devletler, ülkelerinde yasal olarak bulunan mültecileri, ancak ulusal güvenlik veya kamu düzeni sebepleriyle sınır dışı edebileceklerdir. Bununla birlikte, sınır dışı işleminin ilgili yasal sürece göre alınmış bir karar gereğince yapılması gerekmektedir (Cenevre Sözleşmesi, m. 32/2). Ayrıca, zorunlu ulusal güvenlik nedenlerinin aksini gerekli kılmadığı sürece, mültecinin kendisiyle ilgili karara karşı delil sunmasına, bu karara itiraz etmesine ve bu amaçla kendisini yetkili makamlar önünde temsil ettirme hakkına sahip olmasına izin verilecektir (m. 32/2).

1951 Cenevre Sözleşmesi, mülteci veya sığınmacıların sınır dışı edilmeleri ve geri gönderilmeleri konusunda da güvenceler sağlamaktadır.

⁸ Türkiye Sözleşmeye 29.08.1961 tarih ve 359 sayılı Onay Kanunu ile taraf olmuştur (R.G. 05.09.1961 – 10898).

⁹ Türkiye bu Protokole Bakanlar Kurulunun 01.07.1968 tarih ve 6/10266 sayılı kararı ile taraf olmuştur (R.G. 05.08.1968 - 12968).

Uluslararası hukukta, *non-refoulement* yada “geri gönderme veya sınır dışı etme yasağı” olarak ifade edilen ilkenin temelini, Cenevre Sözleşmesinin 33. maddesi oluşturmaktadır. Bu prensibe göre, hiçbir taraf devlet, bir mülteciyi, ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatı ya da özgürlüğü tehdit altında olacak ülkelerin sınırlarına, her ne şekilde olursa olsun geri gönderemeyecek veya iade edemeyecektir (m. 33/1).

Ancak, mülteciye tanınan bu güvencenin de belirli koşullar altında sınırlanabilmesi mümkündür. Bulunduğu ülkenin güvenliği için tehlikeli sayılması yolunda ciddi sebepler bulunan veya özellikle ağır bir âdî suçtan dolayı kesinleşmiş bir hükümle mahkûm olduğu için söz konusu ülke açısından bir tehlike oluşturmaya devam eden mülteci, geri gönderilmeme hakkından yararlanmayı talep edemeyecektir (m. 33/2).

“Geri gönderme veya sınır dışı etme yasağı” (*non-refoulement*), uluslararası hukukun temel bir kuralı olarak, sadece 1951 Cenevre Sözleşmesinde değil, diğer bir çok uluslararası sözleşme ve insan hakları belgelerinde yer almaktadır. Türkiye’nin de onaylamış bulunduğu İşkence ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi; 1957 tarihli Suçluların İadesine Dair Avrupa Sözleşmesi; 1977 tarihli Tedhişçiliğin Önlenmesine Dair Avrupa Sözleşmesi, bunların başlıcalarıdır.

Ayrıca, mülteci ve sığınmacıların sınır dışı etme veya geri gönderilme işlemlerine karşı özellikle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 3. maddesinin kullanıldığı görülmektedir. Bu maddeye göre, “hiç kimse işkenceye, gayri insani yahut haysiyet kırıcı ceza veya muameleye tabi tutulamaz”. AİHM’nin yerleşik içtihadına göre, sınır dışı edilme işleminin sonucu olarak bir kişinin gönderildiği ülkede 3. maddeyi ihlal eden bir muamele görme konusunda gerçek bir riske maruz kalacağını gösteren önemli sebeplerin varlığı halinde, bu sınır dışı işleminin icrası 3. maddenin ihlalini oluşturacaktır.¹⁰ Burada karşı çıkılan husus, sınır dışı etme veya geri gönderme işleminin bizzat kendisi olmayıp, sınır dışı etme veya geri gönderme işleminin muhtemel sonucudur (Tarhanlı, 1998:19).

Sözleşmenin 3. maddesinin sınır dışı edilme veya geri gönderilme açısından diğer bir önemli yönü ise, bunun sözleşmenin mutlak olarak uygulanması gereken bir maddesi olması ve olağanüstü dönemlerde bile sınırlamasının mümkün olmamasıdır. AİHS’nin 3. maddesinin bu sınırlama kabul etmez ve mutlak karakterinin 1951 Cenevre Sözleşmesindeki sınır dışı etme veya geri gönderme yasağına göre üstünlük taşıdığını ve öncelikli olarak uygulanması gerektiğini kabul etmemiz gerekir (Tarhanlı, 1998:19-20).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi önüne Türkiye’den giden bir davada da, sınır dışı işleminin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 3. maddesinde güvence altına alınan işkence ve gayri insani muamele veya ceza görmeme hakkının ihlali

¹⁰Bu hususla ilgili AİHM kararları için bkz. the Soering v. The United Kingdom, Judgment of 7 July 1989, Series A, No. 161, ss. 35-36, para. 90-91; the Cruz Varas and Others v. Sweden, Judgment of 20 March 1991, Series A, No. 201, ss. 28, para. 69-70; the Chahal v. the United Kingdom, Judgment of 15 November 1996, Reports of Judgments and Decisions 1996-V, ss. 1853, para. 73-74; ve Case of Jabari v. Turkey, Başvuru No. 40035/98, 11 Temmuz 2000, European Court of Human Rights (Fourth Section).

olup olmadığı konusu gündeme gelmiştir.¹¹ Başvuru sahibi, İran'a gönderilmesi halinde, gayri insani bir cezaya maruz kalma tehlikesi (m. 3) ve bu yüzden de haklı olarak bir zulme uğrama korkusu altında bulunduğu ve ayrıca etkili başvuru hakkından (m. 13) mahrum edildiğini iddia etmiştir. AİHM, başvuru sahibinin İran'a gönderilmesi durumunda, Sözleşmenin işkence ve gayri insani muamele veya ceza yasağını düzenleyen 3. maddesinin ihlâl edilme olasılığının bulunduğu ve etkili başvuru hakkının düzenleyen 13. maddesinin ise ihlâl edilmiş olduğu sonucuna varmıştır.

Vurgulanmalıdır ki, bireye sığınma hakkı bahsetmek devlete tanınmış bir haktır. Bireye bu konuda tanınan tek hak ise karşılığında herhangi bir devletin yükümlülük altında bulunmadığı "sığınma talebinde bulunma hakkı"dır. Ancak, bireye sığınma talebinde bulunma hakkının tanınması da önemlidir. Sığınma talebinde bulunma hakkına sahip olmak demek sığınmacının talebinin dikkate alınması, incelenmesi ve ne kadar geçici olursa olsun bir şekilde ülkeye kabul edilmesi demektir. Sığınmacı böylece geri gönderilmeme prensibinin sağladığı korumanın kapsamına girmiş olacak ve baskı ve zulme maruz kalması muhtemel ülkelere geri gönderilmeme hakkından istifade edecektir.

4. Yasa Dışı Göçle Mücadelede Alınan Yasal ve İdari Önlemler

Türkiye'de son yıllarda, gerek doğrudan gerek dolaylı olarak, yasa dışı göçle mücadele amaçlı çok sayıda yasal düzenleme yapılmış ve idari önlemler alınmış bulunmaktadır. Bunlar arasında özellikle insan kaçakçılığı ve insan ticareti ile mücadele konsepti çerçevesinde alınan önlemler dikkati çekmektedir. Aşağıda bu önlemlerin bazıları ana hatlarıyla inceleme konusu yapılmaktadır.

İlk olarak, belirtmek gerekir ki, Türkiye kendi vatandaşlarını hem anayasal bir yükümlülük olarak hem de uluslararası hukuk gereğince başka ülkelere geri gönderilmeleri halinde ülkesine kabul etmektedir (Çiçekli, 2004a). Yine bu kapsamda, Türkiye'de ikamet eden veya Türkiye üzerinde diğer ülkelere geçiş yapmış olan yabancıların sınır dışı edilmeleri halinde de bunlar ülkeye geri kabul edilmektedir.

İkinci olarak, gerek genel olarak yasa dışı göçle mücadele, gerek insan kaçakçılığı ve insan ticareti ile mücadele çerçevesinde oluşturulan hemen hemen tüm uluslararası işbirliği süreçlerine aktif bir şekilde katılmaktadır.¹² Özellikle Emniyet Genel Müdürlüğü başta Budapeşte ve CIREFI¹³ olmak üzere yasa dışı göçle mücadeleye yönelik bütün toplantı ve süreçlerde aktif bir şekilde temsil edilmektedir.

Ayrıca, Türk kanun uygulayıcı makamların, yasa dışı göç, insan kaçakçılığı ve ticareti ile mücadele konusunda eylemsel bazda da önemli başarılar kaydettiği görülmektedir. Son yıllarda Avrupa'ya gitme hazırlığında bulunan

¹¹ *Case of Jabari v. Turkey*, Başvuru No. 40035/98, 11 Temmuz 2000, European Court of Human Rights (Fourth Section).

¹² <http://www.mfa.gov.tr/grupa/ac/acb/IllegalMigration.htm> (erişim tarihi 16.04.2004 (en son güncelleme Şubat 2004).

¹³ "Sınır Geçişleri ve Göç Konusunda Bilgi, Tartışma ve Değişim Merkezi" (Centre for Information, Discussion and Exchange on the Crossings of Frontier and Immigration).

yaklaşık 100.000 yasa dışı göçmenin yıllık bazda yakalandığı ve Türkiye üzerinden geçen yasa dışı göç güzergahlarının diğer uluslararası göç rotalarına kaydığı resmi raporlarda ifade edilmektedir.¹⁴ Yine aynı raporda, alınan önlemler nedeniyle, Türkiye'nin Ege ve Akdeniz limanlarından deniz yoluyla yapılan yasa dışı göçmen kaçakçılığında önemli azalma olduğu ve bu şekilde yakalanan gemi sayısının 2000 yılında 19'dan, 2001'de 9'a ve 2002'de 2'ye indiği, 2003'de ise bu tarz bir göçmen kaçakçılığına rastlanmadığı bildirilmektedir.

Başka bir kaynaktan yer alan verilere göre, Türkiye'ye yasa dışı yollarla giriş-çıkış yapmaya çalışırken veya Türkiye'de yasa dışı konumda iken yakalanan yabancıların sayısı, 1995 yılında 11.362 iken; 1996 yılında 18.804; 1997 yılında 28.439; 1998 yılında 29.426; 1999 yılında 47.529; 2000 yılında 95.514'e yükselmiştir. 2001 yılında 92.364, 2002 yılında 82.825, 2003 yılında ise 56.219 olmak üzere toplam 461.483 yasa dışı göçmen yakalanmıştır.¹⁵

Gerek yasa dışı göç, gerek insan kaçakçılığı ve insan ticareti ile mücadele amacıyla hazırlanan çok sayıda uluslararası sözleşme ve protokoller Türkiye tarafından onaylanmış bulunmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye, "BM Çocuk Hakları Sözleşmesi"ne taraf olup ve Sözleşme Ek Protokolünü 9 Mayıs 2002'de onaylamıştır. Sözleşmenin 34 ve 35. maddeleri sözleşmeciler devletlere çocukların her türlü sömürü ve istismara karşı korunması, cinsel sömürü, fahişelik, pornografi amacıyla kullanılmalarını engellemek için her türlü ulusal, ikili ve çok taraflı işbirliği yapılması yükümlülüğünü getirmektedir.

2000 yılında Palermo'da sınır aşan örgütlü suçların önlenmesi ve daha etkili bir şekilde mücadele edilmesi konusunda işbirliğini öngören "Sınır Aşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi" imzalanmıştır. Ayrıca, "Sınır Aşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi"ne ek olarak insan kaçakçılığı ve insan ticareti ile mücadelede bir model olarak benimsenebilecek iki protokol daha kabul edilmiştir.¹⁶

- "Sınır Aşan Örgütlü Suçlara karşı BM Sözleşmesine Ek İnsan Ticaretinin, Özellikle Kadın ve Çocuk Ticaretinin Önlenmesine, Durdurulmasına ve Cezalandırılmasına İlişkin Protokol" (İnsan Ticareti ile Mücadele Protokolü);

- "Sınır Aşan Örgütlü suçlara Karşı Birleşmiş Millet Sözleşmesine Ek Kara, Deniz ve Hava Yoluyla Göçmen Kaçakçılığına Karşı Protokol" (İnsan Kaçakçılığı ile Mücadele Protokolü).

Bu Sözleşme ve Protokollerin onaylanmasından daha önce söz konusu bu protokollerdeki göçmen kaçakçılığı ve insan ticaretine ilişkin suç tanımları Türk Ceza Kanununa 2002 yılında entegre edilmiştir. TCK m. 201/a göçmen kaçakçılığını, TCK 201/b ise insan ticaretini suç olarak düzenlemiş ve yaptırım olarak ağır hapis cezaları öngörülmüştür. Bu suçların ispatına ilişkin ortaya çıkan

¹⁴ <http://www.mfa.gov.tr/grupa/ac/acb/IllegalMigration.htm> (erişim tarihi 16.04.2004 (en son güncelleme Şubat 2004)).

¹⁵ Bkz. İçişleri Bakanlığı Strateji Merkezi 2004, s. 49'dan aktaran Laçiner, Özcan ve Bal (2004: 181).

¹⁶ Palermo Sözleşmesi ve bahse konu iki Protokol meclis tarafından 2003 yılı içinde onaylanarak yürürlüğe girmiştir: bkz. 30.01.2003 tarih ve 4800, 4803, 4804 sayılı Onay Kanunları, R.G. 04.02.2003 – 25014.

sorunlara rağmen, söz konusu bu maddelere dayanılarak başlatılan adli takibatların olduğu bildirilmiştir.¹⁷ Böylelikle, göçmen kaçakçılığı ve insan ticareti ile etkin mücadele konusunda hem polisin hem de adli makamların eline önemli enstrümanlar verilmiş bulunmaktadır.

26 Eylül 2004 tarih ve 5237 sayılı yeni Türk Ceza Kanunu, 79. maddede göçmen kaçakçılığı suçunu, 80. maddede ise insan ticareti suçunu yeniden düzenleyerek ağır yaptırımlara bağlamıştır. 79. maddeye göre, doğrudan veya dolaylı olarak maddi menfaat temin etmek maksadıyla göçmen kaçakçılığı suçunu işleyenler, üç yıldan sekiz yıla kadar hapis ve on bin güne kadar para cezası ile cezalandırılırlar. 80. maddede tanımlanan insan ticareti suçunu işleyenler ise sekiz yıldan on iki yıla kadar hapis ve on bin güne kadar adli para cezasına çarptırılırlar.

Yeni Ceza Kanununda 79 ve 80. maddeler dışında da insan kaçakçılığı ve özellikle insan ticaretini önlemeye yönelik veya bu açıdan yardımcı olabilecek başka düzenlemeler de yer almaktadır.¹⁸ Bunlar arasında organ veya doku ticaretini yasaklayan 91. madde, çocukların cinsel dokunulmazlığına karşı işlenen suçları düzenleyen 102-105. maddeler ile çocukları ve insanları fuhşa zorlamayı ve fuhuş amacıyla ülkeye insan sokmayı yasaklayan 227. madde hükümleri bulunmaktadır.

Doğrudan yasa dışı göçle ilgili bir önlem gibi gözükmemekle birlikte, Türk Vatandaşlık Kanunu'nun (TVK) 5. maddesinde 2003 yılında yapılan değişikliğin, hem yasa dışı göçle hem de insan ticareti ile mücadeleyi destekleyici yasal bir enstrüman olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. TVK'nın eski 5. maddesi Türk erkekle evlenen yabancı kadına talep etmesi halinde otomatik olarak Türk vatandaşlığını kazandırıyor idi. Maddenin sağladığı bu haktan yararlanan çok sayıda kadının vatandaşlık statüsünün sağladığı korumadan istifade ederek fuhuş sektöründe faaliyette bulunduğu ve bunun da Türk toplum ve aile yapısını bozucu bir etkiye sahip olduğu kanunun değişiklik gerekçesinde ifade edilmektedir.¹⁹

Bu gerekçelerle değiştirilen 5. maddenin yeni şekline göre, ister yabancı kadının ister yabancı erkeğin Türk vatandaşı ile evlenmesi ona Türk vatandaşlığını kazandırmamaktadır.²⁰ Evlenme ile Türk vatandaşlığının kazanılması, bu evliliğin

¹⁷ Bkz. <http://www.mfa.gov.tr/grupa/ac/acb/TraffickinginHumanBeings.htm>. (erişim tarihi 16.04.2004 (en son güncelleme Şubat 2004).

¹⁸ 5237 Sayılı Yeni Ceza Kanununun sistemi ve getirdiği yenilikler ile ilgili bir çalışma için bkz. Güney, Özdemir ve Balo (2004).

¹⁹ İçişleri Komisyonunun değerlendirmesine göre, "ülkemizin bazı bölgelerinde ülkemize giren yabancılar kanun dışı ilişkilere girmekte; toplum ahlakı ve sağlığı ile aile düzenini bozmaktadırlar. Bu kişiler, ülkemizde rahat hareket edebilmek; yasa dışı faaliyetlerini vatandaşlara sunulan hakları da kullanarak sürdürebilmek için sahte evlilikler yapmakta ve vatandaşlığı kazandıktan sonra boşanmaktadırlar." Kanun tasarısı gerekçe ve metni ile İçişleri Komisyonu raporu için www.tbmm.gov.tr adresinden Türk Vatandaşlığı Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun Tasarısı ve İçişleri Komisyonu Raporuna bakınız (28.03.2002, Esas No: 1/958, Karar No: 29, Dönem 21, Yasama Yılı: 4, TBMM S. Sayısı: 844).

²⁰ Bkz. 403 Sayılı Türk Vatandaşlık Kanunu (04.06.2003 gün ve 4866 sayılı kanunla değişik).

üç yıl sürmesi, evliliğin fiilen mevcut olması ve halen devam ediyor olması koşuluna bağlanmıştır. Bu şekilde, bir Türk vatandaşı ile evlenen yabancının hemen Türk vatandaşı olmasına engel olunarak özellikle yabancı kadınların insan ticaretine konu olmalarının önüne geçilmek istenmiştir.

Yasa dışı göç ile mücadelede kullanılacak diğer bir yasal enstrüman yine 2003 yılında çıkarılan Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanundur.²¹ Bu kanun yabancıların Türkiye’de çalışmaları ile ilgili esasları düzenlemiş ve yabancıların Türkiye’de çalışmalarını prensip olarak çalışma iznine bağlamıştır (Çiçekli, 2004b). Kanun yabancıların çalışma izinlerini verme yetkisini kural olarak Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına vermiştir. Kanun ayrıca emeğe dayalı bazı meslek ve sanatları yabancıların istihdamına açmış ve bu bağlamda emeğe dayalı pek çok meslek ve sanatı yabancılara yasaklayan 11.06.1932 tarih ve 2007 sayılı Kanunu yürürlükten kaldırmıştır.²²

Diğer taraftan, Kanun, yabancı işçilerin kaçak çalıştırılmalarına engel olmak ve böylece yasa dışı göçle mücadele etmek üzere çeşitli denetim mekanizmaları getirmiştir.²³ Söz konusu kanun bu kapsamda yabancı kaçak işçi çalıştıran işverenlere ve yabancı kaçak işçilere ağır para cezaları ve işverenler için ise ayrıca işyeri kapatma cezaları öngörmüştür. Vurgulamak gerekir ki, yabancı kaçak işçi çalıştırılmasını önlemeye yönelik denetim ve yaptırımlar aynı zamanda yasa dışı göç, insan kaçakçılığı ve insan ticareti ile mücadeleyi destekleyici tedbirler olarak değerlendirilmelidir.

Sonuç

Gerek yasa dışı göç ile mücadele, gerek insan kaçakçılığı ve insan ticareti ile mücadele çerçevesinde alınacak önlemlerde, konunun suç boyutu ile göç boyutunun birlikte göz önünde tutularak politikaların geliştirilmesi gerekmektedir. Bu sebepten, yasa dışı göçle mücadelede sadece suçla mücadele temelinde değil, aynı zamanda sorunun oluşumuna etki eden faktörleri de göz önünde bulundurarak politikalar oluşturmak gerekmektedir.

Diğer taraftan, ülkeler arasında mevcut sosyal, ekonomik, kültürel vb farklılıklar ile komşu ülkelerde meydana gelen siyasi çalkantı, karışıklık, iç savaş gibi durumların kısa ve orta vadede azalma olasılığı pek bulunmamaktadır. Durum böyle olunca da en azından Türkiye açısından belirli ölçeklerde yasa dışı göç akımının devam etmesi kaçınılmaz olacaktır. Ancak, yasa dışı göçün göçmen kaçakçılarınca organize edilmesi ve daha da önemlisi insan ticareti amacıyla gerçekleştirilmesi elbette kaygı uyandırıcı ve aynı oranda da mücadele edilmesi gereken bir sorun oluşturmaktadır.

Yasa dışı göçün göçmen kaçakçılığı ve insan ticareti boyutuyla mücadele açısından, yasa dışı göçle konu kişilerin bizatihi kendilerinin bu fenomenin mağduru olabileceği veya bu kişiler arasında bazen haklı korunma talepleri olan sığınmacılar olabileceği dikkate alınmalıdır. Bu açılarından, yasa dışı göç ve ilişkili

²¹ Bkz. 27.02.2003 gün ve 4817 sayılı Kanun (R.G. 06.03.2003 – 25040).

²² Bkz. m. 35.

²³ Bkz. m. 18-21.

sorunlarla mücadele etme açısından alınan önlemlerde mağdurları, organizatörlerden ve sırf ekonomik sebeplerle gelen yasa dışı göçmenleri, haklı sığınma talebi olan kişilerden ayırıştırabilen politika ve mekanizmaların benimsenmesi gerekmektedir.

Yukarıda kısaca değinilen “Göçmen Kaçakçılığı ile Mücadele Protokolü” ile “İnsan Ticareti ile Mücadele Protokolü” yasa dışı göçün bu boyutuyla mücadele açısından örnek alınabilecek ve söz konusu bu suçlarla mücadele ederken hem suçun mağdurlarını hem de uluslararası korunmaya layık kişilerin haklarını güvence altına almayı amaçlayan dengeli birer model sunmaktadırlar. Ayrıca, yasa dışı göçle mücadele konusunun, vatandaşlık politikasından, yabancılardan istihdamı politikasına, sınırların yönetimine ilişkin benimsenen modellerden, ülkenin sosyal güvenlik sistemine kadar pek çok politika alanını ilgilendiren ve çok boyutlu mücadele yaklaşımı çerçevesinde ele alınması gereken bir fenomen olduğu unutulmamalıdır.

Kaynakça

- Abadan-Unat, N., (1976), “Turkish Migration to Europe, 1960-1975: A Balance Sheet of Achievements and Failures”, in N. Abadan-Unat (ed) *Turkish Migration to Europe: 1960-1975: A Socio-Economic Reappraisal*, Leiden: E.J. Brill, ss. 1-44.
- Abadan-Unat, N., (ed), *Turkish Migration to Europe: 1960-1975: A Socio-Economic Reappraisal*, Leiden: E.J. Brill.
- Aker, A., (1972), *İşçi Göçü*, İstanbul: Sander Yayınları.
- Amin, S., (1974), *Accumulation on a World Scale*, New York/London: Monthly Review Press.
- Ballard, R. (ed), (1994), *Desh Pardesh: The South Asian Presence in Britain*, London: Hurst.
- Böhning, W.R., (1984), *Studies in International Labour Migration*, London: Macmillan.
- Castles, S. and G. Kosack, (1973), *Immigrant Workers and Class Structure in Western Europe*, London: Institute of Race Relations, OUP.
- Castles, S. and G. Kosack, (1985), (2. ed) *Immigrant Workers and Class Structure in Western Europe*, London: Institute of Race Relations, OUP.
- Çiçekli, B., (1998), *The Legal Position of Turkish Immigrants in the European Union*, Ankara: Karmap.
- Çiçekli, B., (2003), “Güneydoğu Avrupa İstikrar Paketi Çerçevesinde Göç ve Sığınma Sistemlerinin Geliştirilmesi”, *Hatay Polis Dergisi*, Yıl. 6, Sayı. 6, ss. 205-210.
- Çiçekli, B., (2004a), “Impact of Turkish-EU Accession Process on the Development of Turkish Immigration Law”, paper presented to *W G Hart Legal Workshop on The Challenge of Migration to Legal Systems* held in London, 29 June – 1 July 2004.

- Çiçekli, B., (2004b), *Yabancıların Çalışma İzinleri*, Ankara: TİSK.
- Emniyet Genel Müdürlüğü, (EGM), *Yabancılar Hudut İltica Dairesi Başkanlığı (2001) Dünyada ve Türkiye 'de Yasadışı Göç*.
- Güney, N., K. Özdemir ve Y.S. Balo, (2004), *Yeni ve Farklı Yönleriyle 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu*, Ankara: Adil Yayınevi.
- Harvey, C., (2000), *Seeking Asylum in the UK: Problems and Prospects*, Butterworths: London, Edinburg, Dublin.
- Heijke, H., (1987), "The Labour Market Position of Migrants in the Selected European Countries", in OECD (1987) *The Future of Migration*, Paris: OECD, ss. 170-209.
- INTERNATIONAL ORGANISATION FOR MIGRATION, (IOM), (1996) *Transit Migration in Turkey*, Migration Information Programme, Budapest, Hungary.
- INTERNATIONAL ORGANISATION FOR MIGRATION, (IOM), (2003) *Irregular Migration in Turkey*, IOM Migration Research Series No. 12.
- İçduygu, A., (1996), "Transit Migrants and Turkey", *Boğaziçi Journal: Review of Social, Economic and Administrative Studies*, Vol. 10, No: 1-2, ss. 127-142.
- İÇİŞLERİ BAKANLIĞI STRATEJİ MERKEZİ, (2004), *Göçmen Kaçakçılığı ve İnsan Ticareti Araştırması*, Ankara.
- Körner, H., (1987), "European Sending Countries", in OECD (1987) *The Future of Migration*, Paris: OECD, ss. 64-85.
- Krane, R.E. (ed), (1975), *Manpower Mobility Across Cultural Boundaries*, Leiden: E.J. Brill.
- Laçiner, S., M. Özcan ve İ. Bal, (2004), *Türkiye'li Avrupa*, Ankara: USAK/Hayat.
- Miller, D. and İ. Çetin, (1974), *Migrant Workers, Wages and Labour Markets: Emigrant Turkish Workers in the Federal Republic of Germany*, İstanbul: İstanbul University, Faculty of Economics.
- Miller, D. and İ. Çetin, (1975), "Migrant Workers, Wages and Labour Markets", in R.E. Krane (ed) *Manpower Mobility Across Cultural Boundaries*, Leiden: E.J. Brill, ss. 124-137.
- Neuloh, O., (1976), "Structural Unemployment in Turkey: Its Relation to Migration", in N. Abadan-Unat (ed) *Turkish Migration to Europe: 1960-1975: A Socio-Economic Reappraisal*, Leiden: E.J. Brill, ss. 50-73.
- OECD, (1987), *The Future of Migration*, Paris: OECD.
- Paine, S., (1974), *Exporting Workers: The Turkish Case*, Cambridge: Cambridge University Pres.

- REPORTS TO THE GOVERNMENT, (1990), *Immigration Policy: Summary of the 36th Report* (No. 36) The Hague: Netherlands Scientific Council for Government Policy.
- Schiller, G., (1976), "Mutual Perspectives of Development and Underdevelopment in Europe", in N. Abadan-Unat (ed) *Turkish Migration to Europe: 1960-1975: A Socio-Economic Reappraisal*, Leiden: E.J. Brill, ss. 363-384.
- Shaw, A., (1994), "The Pakistani Community in Oxford", in R. Ballard (ed) (1994) *Desh Pardesh: The South Asian Presence in Britain*, London: Hurst, ss. 35-57.
- SOPEMI-NETHERLANDS, (1991), *Migration and Minorities and Policy in the Netherlands: Recent Trends and Developments*, by P.J. Muus, Amsterdam.
- Stahl, C. (ed), (1988), *International Migration Today*, Vol. 1 and 2, Gembloux (Belgium): The Centre for Migration and Development Studies, University of Western Australia.
- Straubhaar, T., (1986), "The Causes of International Migration—A Demand Determined Approach", *International Migration Review*, 20(4): 835-855.
- Tarhanlı, T., (1998), "Mülteciler, İnsan Hakları ve Yargı", *Türkiye'de Mülteci ve Sığınmacılar ile İlgili Meselelerde Yargının Rolü ve Mültecilerin İnsan Hakları Paneli Konuşma Metinleri*, (Danıştay, Türkiye Barolar Birliği ve UNHCR (BMMYK) tarafından düzenlenen panel), 9 Aralık 1998, Ankara.
- www.mfa.gov.tr/grupa/ac/acb/IllegalMigration.htm (erişim tarihi 16.04.2004 (en son güncelleme tarihi 2004).
- www.mfa.gov.tr/grupa/ac/acb/TraffickinginHumanBeings.htm. (erişim tarihi 16.04.2004 (en son güncelleme tarihi Şubat 2004).

